

پیمان شکنی عامل وقوع جنگ / امام علی (ع) برای دفع فتنه جمل چه کرد؟

یک استاد حوزه علمیه در مورد جنگ جمل گفت: فتنه پیمان شکنان، آرامش را از جامعه اسلامی سلب کرد و تهدیدی برای امنیت و زندگی مردم شد. یکی از تلاش های امام، فرستادن نامه و نماینده برای بیداری سران فتنه بود.

یک استاد حوزه علمیه در مورد جنگ جمل گفت: فتنه پیمان شکنان، آرامش را از جامعه اسلامی سلب کرد و تهدیدی برای امنیت و زندگی مردم شد. یکی از تلاش های امام، فرستادن نامه و نماینده برای بیداری سران فتنه بود.

حجت الاسلام محمدباقر پورامینی، مدرس حوزه علمیه قم و عضو هیأت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی به مناسبت سالروز وقوع فتنه جمل، درمورد زمینه های پیدایش این جنگ به خبرنگار مهر گفت: جنگ جمل که در سال ۳۶ هجری برپا شد؛ به دلیل ترکیب خاص سران، ادعاهای بی اساس، نوع رویارویی آنان با امیرمومنان (ع) و همچنین حوادث پیشینی و پسینی آن، بی نظیر و اسفبار بود. حضور سه چهره شاخص چون طلحه، زبیر و یکی از همسران پیامبر (ص) که همدستی امویان را نیز در پی داشت، فتنه ای را سامان داد که تنها چند ماه از خلافت امیرمومنان (ع) نمی گذشت که جامعه اسلامی دچار آتش فزونخواهی، امتیازطلبی و دنیاگرایی اصحاب فتنه شد.

وی افزود: درباره زمینه پیدایش فتنه جمل به این نکته باید اشاره کرد که عملکرد منفی خلیفه سوم و ستم کارگزاران اموی، اعتراض بسیاری از مسلمانان را به همراه داشت و زمینه شورش عمومی را فراهم آورد. در آغاز، اعتراض از سوی گروهی از مصریان بود. به دلیل عدم توجه به خواست آنان، بحران تشدید شد. با پیوستن شماری از اصحاب پیامبر (ص) و همچنین برخی از مردم کوفه و بصره به معترضان، خانه عثمان به محاصره در آمد. معترضان از امام علی (ع) خواستند از سوی آنان با عثمان گفت و گو کند. اما میانجیگری امام به نتیجه ای نینجامید و ناسازگاری عثمان و معترضان ادامه یافت و پیشگامی بیش از هشتصد نفر از صحابه از جمل افرادی مانند طلحه و زبیر و تشویق شخصیت هایی چون عایشه اوضاع را پیچیده تر کرد.

عضو هیأت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی ادامه داد: عثمان پس از چهل و نه روز محاصره، در ذی حجه سال ۳۵ کشته شد و پس از قتل او، نگاه همگان به علی (ع) بود و تمامی ستمدیدگان، حاکمیت عدالت را تنها در حضور او می دیدند. در نگاه آنان تنها علی (ع) می توانست دین و سنت رسول خدا (ص) را احیا کند، کالبد زخم خورده اسلام را التیام بخشد و سیمای واقعی حاکمیت عدالت گستر دین را آشکار سازد. امام از پذیرش خلافت سرباز زد اما اقبال و فشار عمومی، امام را به پذیرش واداشت. در بیعت با امام طلحه پیشدستی کرد و به عنوان نخستین نفر، برخاست و دست بیمار و ناتوانش را پیش آورد و با امام بیعت کرد. سپس زبیر و آنگاه مهاجران و انصار و همه ساکنان مدینه با حضرت علی (ع) بیعت کردند. به گفته مورخان، همه شرکت کنندگان در جنگ بدر که تا آن زمان زنده بودند، با علی (ع) پیمان وفاداری بستند.

این مدرسه حوزه علمیه بیان داشت: طلحه و زبیر، که در آغاز خلافت به حق علی (ع) به آرزوی دیرینه خویش نرسیدند، مترصد بودند تا در فرصتی مناسب غائله ای را بر پا نموده و شورش را به راه اندازند اما این غائله سازی نیاز به یک نوع تشکیلات بنیادی داشت تا با طرح نظریات مختلف و اخذ تصمیمات لازم آن هم در جمع گروهی منسجم، پرچم مخالفت را برافراشته و علیه حکومت نوپای علوی قیام کنند. در این میان اطلاع یافتند که عایشه مکه را مرکز فعالیت قرار داده و مردم نا آگاه را علیه علی (ع) تحریک می کند. لا جرم این دو برای وصول به هدف، از احترام مردم نسبت به عایشه همسر رسول خدا (ص) استفاده کرده و به بهانه انجام عمره راهی مکه شدند و پس از ورود به مکه و ملاقات با عایشه در معیت وی و بسیاری از ناراضیان به سوی بصره حرکت کردند. در این جمع، بسیاری از خاندان امیه همچون مروان بن حکم و ولید بن عقیه حضور داشتند.

وی درمورد اینکه جنگ جمل چگونه آغاز شد؟ گفت: با پا گرفتن فتنه، تلاش زیادی بر انحراف و جلب افکار عمومی صورت گرفت، موفقیت در این عرصه، جلب اعتماد چهره های موثر بود. سران فتنه برای نیل به این هدف، صدور نامه ها و بیانیه های متعدد و زنجیره ای را آغاز کردند. تاریخ، از ارسال نامه از سوی طلحه و زبیر برای چهره های شاخص بصره نیز گزارش می دهد و این نامه نگاری ها زمینه حرکت فتنه گران به عراق و بیعت شکنی و اعلان جنگ با خلیفه مسلمین را فراهم کرد. جلال الدین سیوطی در تفسیر الدر المنثور (ج ۳ ص ۱۷۷) از مطرف روایت می کند که گفت: ما به زبیر گفتیم: یا ابا عبد الله! خود شما خلیفه (عثمان) را تنها گذاشتید تا کشته شد، آن وقت خود شما آمدید و خون او را از علی (ع) مطالبه می کنید؟ زبیر گفت: آری ما در عهد رسول خدا (ص) و همچنین در عهد ابوبکر و عمر و عثمان آیه "و اتقوا فئته لا تَصِیْبَنَّ الَّذِیْنَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ حَاصَةً" را قرائت می کردیم، و هرگز به خیالمان نمی رسید که خود ما به پا کننده آن فتنه ایم، تا آنکه شد آنچه که واقع گردید.

پورامینی در مورد اینکه آیا قبل از جنگ رایزنی و گفتگوی خاصی هم صورت گرفت یادآور شد: فتنه پیمان شکنان، آرامش را از جامعه اسلامی سلب کرد و تهدیدی برای امنیت و زندگی مردم شد. بدان حد که این خطر، کیان و اساس جهان اسلام را دستخوش التهاب و فروپاشی قرار داده بود و امیرمومنان (ع) برای دفع این فتنه، با تمام وجود تلاش کرد. یکی از تلاش های امام، فرستادن نامه و نماینده برای بیداری سران فتنه بود.

وی افزود: امیرمومنان (ع)، نخست نامه مشترکی توسط صعصعه به زبیر و طلحه فرستاد و در پایان آن نامه چنین مرقوم فرمود: «پس ای دو پیرمرد، از آنچه اندیشیده اید باز گردید که اکنون بزرگترین چیز - که دامناتان را گیرد - عار است؛ و از این پس شما

را هم عار است و هم آتش خشم کردگار». آن حضرت در مرحله بعد، نامه ای به ابن عباس داد تا به زیبر رساند. امام به فرزند عباس فرمود: به سر وقت زیبر رو که خویی نرم‌تر دارد و بدو بگو دایی زاده‌ات گوید: در حجاز مرا شناختی و در عراق نرد بیگانگی باختی، چه شد که بر من تاختی؟ همچنین پیش از آغاز جنگ، صعصعه نامه‌ای از سوی امام به طلحه داد. ابن عباس نیز مأموریت یافت با وی گفت و گو کند. البته امام این اقدام‌ها را بی‌نتیجه می‌دانست و درباره طلحه می‌فرمود: گاوی را ماند شاخ‌ها راست کرده، به کار دشوار پا گذارد و آن را آسان پندارد. ابن عباس در دیدارش، از واقعیات گذشته پرده برداشت و در پایان چنین گفت: شگفتا، تو در خلافت سه خلیفه پیشین ساکت و آرام بودی، اما نوبت به علی(ع) که رسید از جای کنده شدی! به خدا سوگند، علی(ع) کمتر از شماها نیست.

پورامینی در مورد اینکه بعد از پایان جنگ، امام با توبه کنندگان و نادمان از حضور در فتنه چه کرد؟ تصریح کرد: وقتی جنگ پایان یافت و امیرمومنان(ع) وارد شهر بصره گردید، فضای عمومی، پشیمانی از بیعت شکنی جنگ طلبان را گواهی می‌داد. حضرت با مردم سخن گفت و فرمود: «ای مردم! خدای عز و جل رحمتی فراگیر و آمرزشی همیشگی و بخششی فراوان و کیفی دردناک دارد و اراده کرده است که رحمتش همه چیز را فراگیرد و آمرزشش برای مخلوقات فرمانبردارش باشد و به رحمتش هدایت یابندگان هدایت گردند و مقدر کرده که نعمت و سطوت و عذابش برای معصیت کاران باشد و راه و نشانه‌های هدایت همواره از گمراهان دور باشد. ای مردم بصره چه می‌پندارید شما که بیعت مرا شکستید و از دشمن من پشتیبانی کردید در حالی که من بر شما حجت اقامه کردم و خطاها و لغزشهای خروج کنندگان را بیان کردم؟! آنان که بیعت مرا شکستند توبه دادم اما ایشان از راهی که بر آن پای می‌فشرند برنگشتند و خداوند پیمان شکنان شان را هلاک ساخت و به سبب شقاوتشان مرگ را بر سرنوشت آنها رقم زد...».

وی افزود: در این هنگام مردی از میان جماعت برخاست و گفت: ما گمان خیر و نیکی داشتیم و می‌بینیم که پیروز شده‌ای و غلبه یافته‌ای. اگر ما را کیفر کنی به سبب این است که خطا کاریم اما اگر ببخشی که تو محل بخشش هستی، نزد خدا و ما محبوب‌تر است. امیر المؤمنین(ع) در جواب فرمود: از شما در گذشتم اما از فتنه بپرهیزید که از کشتار شدیدتر و بدتر است و شما اولین مردمانی هستید که بیعت شکستید و یکپارچگی این امت را دریدید. آنگاه امیر المؤمنین(ع) نشست و مردم می‌آمدند و با او بیعت می‌کردند.

وی ادامه داد: البته امیر المؤمنین(ع) درباره عایشه فرمان داد که او را تحت الحفظ و به همراه سی مرد و بیست زن با ایمان، به مدینه باز گردانند. گویا عایشه قبل از حرکت به امام پیشنهاد داد: آن چه شد، گذشت ولی الان دوست دارم با تو باشم شاید در جنگ با دشمنانت حاضر شوم. اما امیر المؤمنین(ع) فرمود: «نه بلکه به همان خانه‌ای برگرد که رسول خدا در آن تو را ترک کرد». این مدرس حوزه بیان کرد: خطیب بغدادی از عروه نقل می‌کند که هیچگاه پیش نیامد «عایشه» از روز جمل یاد کند مگر اینکه به شدت می‌گریست. بطوریکه روسریش اشک آلود می‌شد! و می‌گفت: ای کاش «نسیا منسیا» (کنایه از جنین سقط شده ای که از زن باردار دفع می‌شود) بودم.

وی در مورد اینکه بهترین منبع تاریخی پیکار جمل کدام است گفت: روایت فتنه جمل، در متون مستقل و متون عمومی تاریخ اسلام به تفصیل مندرج است؛ مهمترین اثر مستقل در این باره، اثر فاخر «الجمل یا کتاب النصره لسید العتره فی حرب البصره»، نوشته شیخ مفید (۴۱۱ ه. ق.) است که در نوع خود از بهترین‌ها شمرده می‌شود.